

**ВПЛИВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ
НА СТАНОВИЩЕ ГРОМАД ПІЗЬНОГО ПРОТЕСТАНТИЗМУ
В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ
у 1947-1953 рр.**

Дослідженню проблеми в українській історіографії як в окремих аспектах діяльності, так і в аналітичному синтезі усіх напрямків пізнього протестантизму (наприклад, в 5 і 6 томах “Історії релігії в Україні” за ред. П. Яроцького) приділено широку увагу. Натомість автор, доповнюючи й поглиблюючи історіографію дослідження, висвітлює цю проблему на джерельних даних державних архівів Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської областей і, спираючись на ці джерела, детальніше конкретизує діяльність релігійних громад пізнього протестантизму в Західній Україні в період сталінізму. Це дало можливість йому не тільки прослідкувати трансформаційні процеси, зумовлені факторами державного тиску на пізній протестантизм, з’ясувати явища внутрішньої життєдіяльності громад ЄХБ, ХВС і АСД, а й проводити компаративістику сучасного становища цих деномінацій до досліджуваних років. Відтворення зовнішніх і внутрішніх процесів діяльності протестантських деномінацій та вплив на них державної влади – становить мету нашого дослідження.

Баптисти і п’ятидесятники. Внаслідок об’єднання баптистів з різними п’ятидесятницькими течіями у ВРЄХБ, в Україні до 1949 р. було зареєстровано 1165 молитовних домів (церков), що налічували 82600 віруючих [Протестантизм в Україні // За ред. П. Яроцького. – К., 2002. – С. 391]. Така структуралізація цих протестантських деномінацій повинна була б сприяти їхньому служінню. Але в дійсності вони потрапили під жорсткий контроль уповноважених Ради у справах релігійних культів, спецслужб та місцевих партійно-радянських органів. З кінця 1940-х р.р. ці державні структури посилюють тиск на віруючих інституції ВРЄХБ, укрупнюють їхні громади, а тих, що не відмовилися від п’ятидесятницького віровчення, знімають з реєстрації, закривають їх молитовні дома, обкладають величезними податками пресвітерів громад, а за невиплату таких знімають з реєстрації і їх, і очолювані ними громади. Погрожуючи арештом пресвітерам, насильно

* Стоцький Я.В. – кандидат історичних наук, доктор гуманістичних наук (історія) Люблінського Католицького Університету, доцент Тернопільського державного технічного університету імені Івана Пулюя.

приєднують очолювані ними нелегальні громади ХВС до ЄХБ і водночас блокують реєстрацію нових громад. Надто самостійних і не лояльних до радянської влади пресвітерів, дияконів і активних віруючих заарештовують та ув'язнюють. Щоб у таких репресивних умовах існувати й надалі, керівництво ВРЄХБ було змушене всіляко проявляти лояльність до існуючого атеїстичного режиму, зокрема відмовитися від участі в 1947 році у VII Всесвітньому конгресі баптистів, не допускати в об'єднаних громадах культивування п'ятидесятницької традиції, рекомендувати громадам на посаду пресвітерів ті кандидатури, котрі влаштували спецслужби і уповноваженого.

Про такі відносини влади і вищезазначених протестантських деномінацій як зареєстрованих (легальних), так і незареєстрованих (легальних і підпільних) свідчать архівні джерела. Так, у першому кварталі 1947 р. у Львівській області налічувалося 52 зареєстровані об'єднані громади ЄХБ і ХВС [Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. Р. 1332. – Оп. 2. – Спр. 8. – Арк. 77]. Але в області діяли ще декілька громад п'ятидесятників, які не йшли на об'єднання з баптистами. Тому обласний уповноважений намітив об'єднати їх насильно. Отож, 9 квітня 1947 р. за його викликом до нього прибули 19 віруючих ХВС на чолі із пресвітером Лукою Заліском із с. Гутисько Лопатинського р-ну, який тут же під страхом арешту дав підписку про припинення місіонерської роботи та про закриття молитовного дому і приєднання зі всією громадою до громади баптистів цього села [Там само].

На 19 квітня 1947 р. обласний уповноважений Ради у справах релігійних культів також запланував з такою ж метою і мотивацією викликати до себе пресвітерів і представників ще шести невоzz'єднаних громад п'ятидесятників, котрі діяли в області. Одночасно він визначився: якщо ці громади не погодяться на воzz'єднання з баптистами, то вони будуть розпущені. Уповноважений провів також перереєстрацію всіх об'єднаних пресвітерів, внаслідок чого чисельність громад ВРЄХБ Львівської області зменшилася на 11 громад, а відповідно і на 11 пресвітерів [Там само].

Об'єднання ХВС із ЄХБ у Львівській області дало подвійний результат. З одного боку – позитивний для влади: п'ятидесятники відходили від своєї релігійної традиції, зокрема глосолалії, а баптисти відходили від тенденції нелояльності до державних заходів, наприклад, участі у виборах депутатів різних рівнів Рад. З іншого боку, негативним для влади стало укрупнення громад, що не дозволяло усім віруючим вміститися у невеликих сільських молитовних домах. То ж частина із них залишалася під час богослужінь на подвір'ї чи на вулиці. Це

викликало те, що від двох громад надійшли заяви уповноваженому з проханням дозволити їм побудувати новий, більш просторий молитовний будинок, а це було вже небажаним для нього.

Щоб остаточно завершити об'єднання ХВС із ЄХБ, львівський уповноважений залучив до цієї акції колишнього старшого пресвітера ЄХБ Адамика і діючого старшого пресвітера ВРЄХБ у Львівській області Севастяна Бричука, котрі пообіцяли посприяти йому у цьому процесі [Там само].

Порівняльний аналіз чисельності громад ЄХБ і ХВС 1948 р. до 1940 дає підстави вважати, що їхня загальна чисельність завдяки процесу об'єднання і укрупнення зменшилася. Так, якщо у 1940 р. у Львівській області налічувалося 24 громади ЄХБ, то у 1948 р. – 42 об'єднані громади; відповідно 36 громад п'ятидесятників у 1940-у, і тільки 6 необ'єднаних громад [ДАЛО. – Ф. Р. 1332. – Оп. 2. – Спр. 9. – Арк. 123] у 1948 р., які знаходились у Лопатинському і Куликівському районах на нелегальному становищі.

На 1 січня 1949 р. у Львівській області налічувалося 40 громад, котрі належали до ВРЄХБ із загальною чисельністю 2880 віруючих [Там само. – Арк. 218]. Зменшення чисельності громад було зумовлене, в основному, їхнім укрупненням (злиттям із сусідніми громадами) та розпадом із-за різних причин.

Разом пресвітерів ВРЄХБ обласним уповноваженим Львівщини було зареєстровано 37 осіб і 13 дияконів [ДАЛО. – Ф. Р. 1332. – Оп. 2. – Спр. 9. – Арк. 219]. Одночасно уповноважений знову проводив перереєстрацію громад ВРЄХБ Львівщини, щоб краще вивчити їхній керівний склад і мати “можливість позбутися небажаного елемента” [Там само]. Отож ним провадився постійний тривалий контроль за громадами та фільтрація керівництва громад.

Широку інформованість уповноваженого про життєдіяльність громад ВР ЄХБ області можна простежити на його аналізі об'єднаної громади Львова, яка була заснована ще у 1928 р. і зареєстрована в обласного уповноваженого 18 жовтня 1945 р., нараховуючи на той час 160 віруючих. Впродовж 1945-1948 років, завдяки Серпневій угоді, вона збільшилася до 301 віруючого і стала найчисельнішою в області. До неї влилися із 26 віруючими громади п'ятидесятників Львова, с. Вороців Івано-Франківського р-ну із 16 віруючими та с. Зимна Вода із 27 віруючими [Там само. – Арк. 216]. Також цю громаду поповнили 63 віруючих із східних областей України, котрі замешкали у Львові. Із Київської – 12 віруючих, Дніпропетровської – 16, Вінницької – 7, Запорізької – 8, Одеської – 3 та з інших областей, а також 17 віруючих із Казахстану. У 1948 р. із львівської громади вибуло 20 віруючих: 2 –

померло, 11 – виїхало, 7 – було виключено. Виключення відбулося на підставі таких причин, як подружня невірність, сімейні бійки, шлюб з невірним, пияцтво і т. п. У вищезгаданих трьох громадах у 1948 р. було виключено 47 осіб [Там само. – Арк. 217].

За віковим цензом об'єднана львівська громада ВР ЄХБ складалася із 102 чоловіків (із них: молоді до 25 років – 11 осіб, від 25 р. до 40 р. – 33 особи і старші від 40 р. – 58 осіб) та із 199 жінок (із них: молоді до 25 років – 34 особи, від 25 р. до 40 р. – 177 осіб і старші від 40 р. – 48 осіб) [Там само. – Арк. 218].

За соціальним станом у громаді переважали робітники і службовці. Проявляючи лояльність до заходів держави, віруючі громад ВР ЄХБ сільської місцевості вступали до колгоспів, сумлінно у них працювали. Багато хто з них займав керівні посади бригадирів, ланкових, бухгалтерів і т. п.

Та все ж уповноваженого хвилював вступ до громад молоді, бо це означало їхню тривалість, розвиток, розширення. Він вважав, щоб не допустити такого, необхідно активізувати роботу клубів, бібліотек, проводити антирелігійні лекції, покращувати якість роботи первинних партійних і комсомольських організацій, офіційно заборонити пресвітерам вербувати молодь до громад [ДАЛЮ. – Ф. Р. 1332. – Оп. 2. – Спр. 15. – Арк. 24].

Та, незважаючи на ці заходи, чисельність віруючих ВРЄХБ не зменшувалася. Так, з 16 громад за 1949 р. вибуло і було виключено 29 осіб, вступило до них через св. Таїнство водного хрещення 42 віруючих і налічувалося наближених 44 особи [Там само. – Арк. 83]. Щоб зупинити цей процес, уповноважений найвпливовіших пресвітерів знімав з керівництва громадами, а старшого пресвітера Севастяна Бричка було засуджено на 25 років за антирадянські дії. Також на 10 років був ув'язнений колишній пресвітер львівської громади ХВС В. Войнович. Йому інкримінували антирадянську пропаганду – агітацію проти служби в Радянській Армії. Одночасно уповноважений намітив зняття з посади нового старшого пресвітера громад ВР ЄХБ Львівської області П. Андрющенка за те, що він дозволяв віруючим проводити богослужіння в незареєстрованих молитовних домах, прагнув у кожній громаді створити церковні хори, загально активізовував діяльність громад.

Подібні проблеми були й в уповноваженого Ради у справах релігійних культів у Тернопільській області, де географія і чисельність віруючих і громад ВРЄХБ була більшою, ніж на Львівщині чи на Станіславщині. На 1 січня 1948 року в області було 76 громад ВРЄХБ із кількістю 3735 віруючих. Вже через рік, на 1 січня 1949 року, таких

громад на Тернопіллі було 72 із загальною чисельністю 3520 віруючих [Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 1454. – Арк. 24]. 157 віруючих у 1948 році відлучено від Церкви проти 29 – у 1947 році. До того ж, 133 із них, за свідченнями пресвітерів, відлучені за непокору Церкві та невідвідування молитовних зібрань [Там само. – Арк. 35]. І це співпадало із прагненнями уповноваженого звести до нуля присутність протестантизму на Тернопільщині.

Та дійсність не відповідала цим прагненням, про що свідчить те, що у 1948 році через водне хрещення вступило до Церкви ВРЄХБ 85 нових віруючих, в тому числі 42 із них – молодь віком до 25 років. Це означало, що віруючі ВРЄХБ проводили досить активну місіонерську роботу серед населення, залучаючи в лоно своєї Церкви нових парафіян. Окрім того, мали вплив, в першу чергу – на молодь, хорові і музичні гуртки при громадах, духовно-культурні вечори молоді, водне хрещення на річках серед чудової природи, сольні і хорові співи під час молитовних зібрань, особлива урочистість під час переломлення хліба, вінчання, весіль і т. п.

Враховуючи все це, уповноважений висловив пропозицію своєму начальству в Києві та у Москві, щоб воно через Всесоюзну Раду ЄХБ ввело відповідні правила для віруючих громад ВРЄХБ, котрі були б тільки євангелістського змісту, а, натомість, обрядову форму повністю заборонити, бо остання, на думку уповноваженого, має суттєвий вплив на молодь – потенційних членів Церкви ВРЄХБ [Там само. – Арк. 36-54. На цю пропозицію уповноваженого І. Чирви надійшла відповідь таємним листом за № 34 від 24 лютого 1949 року від уповноваженого Ради у справах релігійних культів при РМ СРСР в Українській РСР П. Вільхового, в котрому він робив зауваження, виходячи із того, що є діюча директива № 55 від 22 квітня 1947 року, в котрій вказана роль уповноваженого, і яка є якби відповіддю на пропозицію І. Чирви. В директиві написано: “Налагодити постійний нагляд за діяльністю релігійних громад, повніше і глибше знати цю діяльність, вивчати внутрішнє життя громад, попереджувати виникаючі в них небажані явища і тенденції, слідкувати, щоб діяльність громад протікала в рамках радянського законодавства про культу і обмежувалась кордонами своєї громади і тільки відправленням культу”. Власне, два останніх положення ставили крапку над пропозицією І. Чирви, бо ж ні він, ні П. Вільховий не мали права втручатися в теологічно-обрядовий зміст і форму Церкви, в т. ч. й Церкви ЄХБ, оскільки вони існують легально в атеїстичній радянській дійсності.

Зрозуміло, що один уповноважений Ради у справах релігійних

культів не міг тримати під постійним контролем всю релігійну обстановку в області (за винятком РПЦ), хоч цього прагнув і це було його завданням. Але якщо легальні протестантські громади він ще міг контролювати через пресвітерів і мати на них свій службовий вплив, то “дістатися” до нелегальних протестантських громад йому було значно важче. У цьому йому на допомогу спеціальним розпорядженням прийшов голова Тернопільського облвиконкому Г. Гришко. Це цілком таємне розпорядження за № 9/243 від 15 жовтня 1947 року він направив головам райвиконкомів для посилення атеїстичної роботи і контролю за нелегальними громадами.

Із вищезгаданого листа № 9/243 випливає що “... незареєстровані, тобто нелегально діючі секти (мається на увазі також і церкви – Я. С.), під видом “релігійних” переконань організовано проводять антидержавну діяльність...” [Там само. – Арк. 100]. Тому, враховуючи вищезгадане, облвиконком своїм цілком таємним листом зобов’язав райради, через радянсько-партійний актив і відповідні органи районів, негайно перевірити й облікувати нелегально діючі протестантські громади і вжити необхідних заходів, щоб заборонити їх діяльність.

Для цього, в першу чергу, райвиконкомам необхідно було “притиснути” фінансово осіб, котрі очолюють ці громади, а також тих осіб, котрі надають приміщення для проведення молитовних зібрань. Для цього потрібно було максимально підвищити норми фінансових податків з врахуванням нетрудових доходів за весь період їх “незаконної” діяльності. Якщо ж ці особи після відповідного попередження органів влади і надалі продовжуватимуть свою діяльність, їх потрібно притягати до кримінальної відповідальності за порушення радянського законодавства про культу. Якщо ж деякі із цих осіб продовжуватимуть явно виражену антирадянську діяльність, то матеріали на них направляти органам МДБ. Така схема контролю та ставлення органів влади до нелегальних протестантських громад була такою ж, як і до підпільної на той час Української Греко-Католицької Церкви.

Це таємне розпорядження облвиконкому вимагало з боку райвиконкомів посиленого і систематичного контролю за зареєстрованими, тобто легально діючими громадами всіх дозволених Церков на території області. Але основною метою облвиконкому все ж був повний контроль, а згодом – і заборона діяльності нелегальних громад на Тернопільщині.

Упродовж 1949 року, внаслідок розпаду і злиття, кількість релігійних громад ВРЄХБ зменшилась на 15. Тож у сімнадцяти районах Тернопільської області було 57 громад ВРЄХБ із чисельністю 3500

віруючих [ДАТО. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 1784. – Арк. 16].

Загалом треба відзначити, що віруючі ВРЄХБ якогось суттєвого впливу на населення області не мали. Навпаки, населення сіл, в котрих знаходилися релігійні громади ВРЄХБ, ставилося до їхніх віруючих з неприязню, називало “штундами”. Особливо з презирством до віруючих ЄХБ ставилося духовенство і церковний актив Російської Православної Церкви, внаслідок чого нерідко між цими конфесіями виникали конфлікти. Наприклад, 18 листопада 1949 року в селі Білозірка Лановецького району віруючі Російської Православної Церкви заборонили похорони на сільському кладовищі померлого віруючого ВРЄХБ за обрядом баптистів. Тільки завдяки втручання представника райвиконкому похорони все ж відбулися [Там само].

Те, що Церква ВРЄХБ у Тернопільській області не мала суттєвого впливу на населення, пояснюється ще й тим, що пресвітери її громад не займали впливових посад. Бо їх склад був таким: робітників – 4, службовців – 2, колгоспників – 42 і одноосібників – 6 чоловік [Там само. – Арк. 18]. Незважаючи на це та брак агітаційно-масової атеїстичної роботи з боку органів радянської влади, громади ВРЄХБ поповнилися в 1949 році 68 новими членами, котрі прийняли водне хрещення, до того ж 24 із них – молодь до 25-літнього віку [Там само. – Арк. 49].

У 1950 році найбільша концентрація віруючих ВРЄХБ була в шести районах області, а саме: Почаївському – 7 громад із 590 віруючими, В. Дедеркальському – 7 громад із 434 віруючими, Вишнівецькому – 7 громад із 436 віруючими, Лановецькому – 9 громад із 426 віруючими, Шумському – 5 громад із 231 віруючим, Новосільському – 3 громади із 219 віруючими. У перелічених районах знаходилося 38 громад із 2339 віруючими, що становило понад 90 відсотків усіх віруючих ВРЄХБ області [Там само. – Арк. 73].

Для 1950 року в даному контексті характерним є й те, що у тому році на Тернопільщину повернулися із заслання засуджені в період Великої Вітчизняної війни, а точніше у 1944-1945 роках за відмову взяти зброю і обороняти Батьківщину, 90 осіб. Це були віруючі п'ятидесятники, баптисти, єговісти. Повернувшись із ув'язнень, більшість із них не визнала Московської угоди про об'єднання ЄХБ і ХВЄ в єдину Всесоюзну Раду ЄХБ. Про це вони активно заявляли на молитовних зібраннях. Особливо активністю цих звільнених із в'язниць віруючих відзначались подібні виступи в селах Ридомиль і Башуки Почаївського району, в райцентрах Шумськ і Вишнівець. В останньому віруючі Логвин і Філик навіть не визнавали свою п'ятидесятницьку громаду, бо вона з'єдналася з баптистами.

Тому уповноважений Ради у справах релігійних культів активізував пресвітерів ВРЄХБ проти церковних опозиціонерів і наказав не допускати їх до громад, бо це призвело б до внутрішнього розколу і утворення нових нелегальних громад.

На кінець 1950 року в області (як вдалося виявити уповноваженому) вже діяли 7 релігійних громад ХВЄ (п'ятидесятників) із 86 віруючими, котрі не визнали об'єднання ХВЄ і ЄХБ в єдину Всесоюзну Раду ЄХБ [Там само. – Арк. 111]. Це громади із сіл Могильниця Буданівського району – 17 віруючих, Загірці – 12 віруючих, Мізюринці – 16 віруючих, Радошівка – 13 віруючих В. Дедеркальського району, сіл Краснолука – 9 віруючих, Оришківці – 11 віруючих, Осники (Молотків) – 8 віруючих Лановецького району.

У 1950 році боротьба ОУН і УПА проти комуністичного режиму поступово згасала, але і в цьому році за зв'язки з підпіллям ОУН і УПА та за спротив колективізації сільського господарства було засуджено спецорганами і вислано за межі України 21 віруючого ВРЄХБ [ДАТО. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 2127. – Арк. 32-40]. Це віруючі із громад м. Кременця, села Сураж Шумського району і сіл Чайчинці, Дзвиняча, Болязуби Вишнівецького району.

Одночасно, через вплив молоді на навчання до інших областей, призив на службу до Радянської Армії чисельність віруючих ЄХБ зменшилася до 3226 осіб, а через злиття трьох громад їх кількість становила у кінці 1950 – на початку 1951 р.р. – 51 громаду [Там само. – Арк. 25].

Подібною була загальна ситуація й у Станіславській області, де в кінці 1940-х на початку 1950-х р.р. налічувалося відповідно у 1947 р. дев'ять зареєстрованих громад ВРЄХБ із чисельністю 422 віруючих (119 чоловіків і 303 жінки, із котрих 4 мали середню освіту, 229 – початкову і решту були малограмотні чи неграмотні) [Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф. Р. 388. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 248, 363-364]. У першій половині 1950-х р.р., через укрупнення і репресії налічувалося ледь більше 400 віруючих у семи громадах. Ці громади знаходилися у таких населених пунктах: с. Білі Ослави Яремчанського району, с. Ганусівка Галичанського району, с. Завадка Войнилівського району, с. Верхня Липиця Бурштинського району, с. Сопів Коломийського району, с. Стецева Снятинського району, с. Лісна Тарновиця Ланчинського району [ДАІФО. – Ф. Р. 388. – Оп. 2. – Спр. 88. – Арк. 6]. А також легально діяло понад тридцять незареєстрованих громад п'ятидесятників із чисельністю понад 700 віруючих [Там само. – Арк. 7] майже у всіх районах області.

У Львівській області на середину 1950 р. налічувалося 40

зареєстрованих громад ВРЄХБ із чисельністю 2262 віруючих, 43 пресвітери і 12 дияконів. Найбільша концентрація громад була у Рава-Руському районі – 6 громад, Краснянському – 5, Зоболотцівському – 6 [ДАЛО. – Ф. Р. 1332. – Оп. 2. – Спр. 13. – Арк. 73]. Стараннями уповноваженого львівську громаду із центра міста було переміщено на окраїну, у Левандівку, і це, він вважав, “дасть деякий відсів віруючих від громади” [Там само].

У грудні 1950 р. – січні 1951 р. на Львівщині проводили нелегальну місіонерську роботу п'ятидесятники з Кам'янець-Подільської області, котрі закликали об'єднаних із ЄХБ віруючих ХВС виходити із ВРЄХБ і переходити у підпільне служіння. Це спричинило до того, що у Львові у першому кварталі 1951 р. відбулося сім нелегальних зібрань-богослужінь п'ятидесятників. Але коли влада в квітні 1951 р. виселила 27 сімей Свідків Єгови зі Львова в Іркутську та Томську області, підпілля ХВС тимчасово припинило богослужіння [ДАЛО. – Ф. 3. – Оп. 4. – Спр. 170. – Арк. 29].

У 1953 р. 39 громад ВРЄХБ у Львівській області налічували 2021 віруючого [ДАЛО. – Ф. Р. 1332. – Оп. 2. – Спр. 21. – Арк. 45-47]. Ці громади знаходились у 19 сільських районах і у 2 містах обласного підпорядкування. Найбільше громад ВРЄХБ знаходилося у Рава-Руському районі – (5), Зоболотцівському і Краснянському районах – (по 4), Куликівському – (3), в решту районах – по одній, дві громаді. За чисельністю віруючих в громаді громади ВРЄХБ можна поділити таким чином: до 30 віруючих – 5 громад, до 40 – 10, до 50 – 12, до 60 – 6, до 70 – 4, до 140 – 1, до 350 – 1 громада [ДАЛО. – Ф. Р. 1332. – Оп. 2. – Спр. 22. – Арк. 80-81]. Того ж року в 14 громадах ВРЄХБ прийняли св. Таїнство хрещення 86 віруючих, котрі за соціальним станом поділялися на: робітників – 18, колгоспників – 31, службовців – 6, безробітних – 31. За статтю: чоловіків – 32, жінок – 54 [Там само. – Арк. 81]. Із них 33 віруючих – у віці до 25 р. Але за цей же період у 16 громадах ВРЄХБ кількість віруючих зменшилася на 86 осіб через відмову від баптистського напрямку християнства близько 60 відсотків та через зміну місця помешкання – близько 40 відсотків. Число пресвітерів становило 39, а також один старший пресвітер – Грітченко В. Г. Їхній соціальний стан був таким: робітників – 2, службовців – 2, колгоспників – 35, служитель культу – 1. Двоє із них мали середню освіту і 38 – початкову. Усі вони працювали на різних підприємствах і в колгоспах [Там само. – Арк. 82-83]. Старший пресвітер В. Грітченко прагнув оживити роботу вибраних виконавчих органів громад, щоб через них оживити діяльність громад та активізувати місіонерську роботу, хоч відвідуваність богослужінь у громадах була високою: у громаді Львова

– 75 % у недільні дні, а в сільських громадах від 50 до 65 %. Ці відсотки, по суті, показують глибоку релігійність (зовнішній статистичний фактор) і ймовірно, якщо, навіть, і занижене уповноваженим, високе число активних практикуючих віруючих. Загально, на початку 1950-х років, у громадах ВРЄХБ Львівщини спостерігалася певна стабільність та неухильність у лояльності до державної влади.

У 1951 році збільшується кількість віруючих ВРЄХБ, котрі займають відповідальні пости в сільських радах, колгоспах та інших державних кооперативних організаціях Тернопільської області (106 осіб) [ДАТО. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 2127. – Арк. 42-46]. Це непокоїть уповноваженого, оскільки поширюється зона впливу ВРЄХБ на оточуючих. Тому уповноважений Ради у справах релігійних культів посилює тиск на пресвітерів як із легальних громад ВРЄХБ, так і з незареєстрованих громад ХВЄ. Що стосується перших, то їм було заборонено зачисляти до громад колишніх в'язнів-віруючих ЄХБ, якщо ті й надалі засуджуватимуть Московську угоду, а тих пресвітерів, які не дотримуються цього розпорядження, буде усунено з пресвітерів. Варто тут зазначити, що такі випадки були. Наприклад, у першій половині 1951 року від виконання обов'язків пресвітерів було усунуто 5 чоловік.

На кінець 1951 року на Тернопільщині було 48 релігійних громад ВРЄХБ з кількістю 3019 віруючих, тобто у порівнянні з 1950 роком їх стало на три громади менше, оскільки закінчилася оренда їх молитовних приміщень і вони змушені були об'єднатися із іншими сусідніми громадами ВРЄХБ [Там само. – Арк. 75]. Та для того, щоб ще якимось кардинально припинити зростання громад протестантських течій, уповноважений Ради у справах релігійних культів посилив контроль за пресвітерами і керівниками релігійних громад, а обком КПУ – агітаційно-атеїстичну роботу. Проте ці заходи позитивних результатів не дали. Становище в громадах ВРЄХБ не тільки стабілізувалось, а й викреслило перспективи росту громад, тому що церковний актив їх був здатний контролювати духовне життя своїх вірян, а те, що в складі проповідників були заступники голів колгоспів, голови ревізійних комісій колгоспів, бригадири колгоспів, бухгалтери і т. п., свідчило про їх авторитетне службове становище і одночасно сприяло поширенню їхніх релігійних впливів на населення. Усього було 117 проповідників і 48 пресвітерів [ДАТО. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 2325. – Арк. 100].

Свідченням слабкої атеїстичної роботи на місцях було й те, що на кінець 1952 року в Тернопільській області вже діяло 18 нелегальних груп єговістів і п'ятидесятників із загальною чисельністю 160 осіб [Там само. – Арк. 101].

У 1953 році чисельність віруючих ВРЄХБ на Тернопільщині

зменшилася на 149 і становила 2817 осіб. Це зменшення відбулося через виключення тих, котрі перестали відвідувати молитовні зібрання. Із загальної чисельності у 2817 віруючих жінки становили 1927, чоловіки – 890, в тому числі молоді до 25 років в громадах було 219 осіб [ДАТО. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 2521. – Арк. 56].

Таким чином, попри незначне зменшення легальних віруючих протестантських церков, постійно збільшувалася кількість нелегальних віруючих протестантських напрямків. Цьому сприяли формалізм атеїстичної пропаганди радянської системи та відносно глибока конспірація організаційної структури цих нелегальних релігійних громад.

Адвентисти. У 1947 р. в Львівській області діяли чотири зареєстровані громади АСД - у м. Львові, с. Помлинів Магерівського району, с. Полтва Глинянського району і с. Задвір'я того ж району. За вказівкою уповноваженого Ради у справах релігійних культур при РМ СРСР в УРСР П. Вільхового уповноважений по Львівській області П. Кучерявий усунув з посади обласного пресвітера АСД Миколу Вовка і призначив його пресвітером АСД громади Львова, а пресвітера львівської громади Мар'яна Ольшевського перевів у рядові члени громади [ДАЛО. – Ф. Р. 1332. – Оп. 2. – Спр. 8. – Арк. 76]. Цей факт показово свідчить, наскільки зареєстровані громади були залежними від державної влади. Зробивши такі посадові зміни, уповноважений залишив громади АСД Львівщини без старшого пресвітера, без регіональної структуралізації та централізованого управління. Пресвітерами в інших громадах були: у Задвір'ї – Олексій Турко (1886 р. н.), у с. Полтва – Василь Шкарада (1900 р. н.) й у с. Помлинів – Іван Кочмар (1901 р. н.) [Там само. – Арк. 98].

В аспекті порівняння чисельності громад АСД у Львівській області їх налічувалося 11 у 1940 р., а у 1948 р. – 4. Ці чотири діючі зареєстровані громади за аналізом уповноваженого, “менш впливові на населення, ніж інші, але їхня мета – якнайбільше завербувати до своєї секти (атеїстична влада трактувала протестантські християнські деномінації не інакше як секти, тим самим виказуючи нерозуміння християнського сопричастя трьох його напрямків: католицизму, православ'я і протестантизму – Я. С.) віруючих і особливо молоді” [ДАЛО. – Ф. Р. 1332. – Оп. 2. – Спр. 9. – Арк. 123, 126]. У цих чотирьох громадах АСД налічувалося близько 300 віруючих [ДАЛО. – Ф. Р. 1332. – Оп. 2. – Спр. 15. – Арк. 26].

За рішенням виконкому Львівської облради громаду АСД м. Львова у 1950 р. було виселено з молитовного дому у центрі міста в селище Богданівка у приміську зону. Тут облвиконком надав громаді

АСД непристосоване для молитовного дому приміщення - цегляну “коробку”, тобто приміщення без даху, стелі, підлоги і вікон. Громада без нарікання (сил і відваги протистояти репресивній владі не було) добудувала це приміщення і пристосувала під молитовний дім.

В інформаційному звіті за 1953 рік уповноважений зазначає, що у Львівській області на цей період існувало три громади АСД: у Львові (с. Богданівка – передмістя), с. Полтва Глинянського району і с. Помлинів Магерівського району [ДАЛО. – Ф. Р. 1332. – Оп. 2. – Спр. 22. – Арк. 89]. З цього випливає, що громаду с. Задвір'я Глинянського району було знято уповноваженим з реєстрації у 1952 р.

Громада АСД Львова–Богданівки налічувала понад 120 віруючих і постійно поповнювалася. Так, у 1952 р. у цій громаді св. Таїнство хрещення прийняли 7 віруючих. Пресвітером цієї громади був Смик. Громада с. Помлинів була чисельно стабільною і налічувала 65 віруючих. Пресвітером був І. Сулим. Громада с. Полтва налічувала 40 віруючих. Пресвітером громади служив В. Шкарада. Відвідуваність богослужінь у цих громадах становила близько 75 відсотків [Там само. – Арк. 90].

На Станіславщині у цей період й надалі налічувалося п'ять незареєстрованих, але діючих легально громад АСД - у Коломиї, Білих Ославах, Вовчинцях, Гуцулівці і Кам'янці Великій із загальною чисельністю близько ста віруючих. Ці громади не були зареєстровані із-за того, що в їхній діяльності обласний уповноважений відзнаходив якусь антисуспільну і антирадянську спрямованість, зокрема на підставі того, що адвентисти відмовлялися від служби в Радянській Армії, забороняли дітям вступати в піонерські й комсомольські організації, не виходили на роботу в суботу [Андрухів І. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944-1990 роки. Історико-правовий аналіз. – І-Ф., 2004. – С. 300].

У Тернопільській області чисельність зареєстрованих громад і віруючих була ще меншою, ніж у вищезгаданих областях. Тут діяла тільки одна зареєстрована громада АСД у с. Богданівка Підволочиського району із чисельністю близько 70 віруючих. Наприкінці 1948 р. цю громаду очолив проповідник Смик, мешканець Тернополя, котрий на початку 1950-х рр. очолив громаду Львова.

З переходом у 1952 р. Смика на проповідника громади АСД Львова громаду Богданівки знову очолив пресвітер Павло Гелас, який був уже пенсійного віку й до того ж часто хворів, що впливало на місіонерську роботу громади та розширення адвентизму на Тернопільщині. Тому й не дивно, що у 1952 р. св. Таїнство водного хрещення у цій громаді прийняли тільки 4 особи, а у 1953 р. св.

Таїнство хрещення взагалі не проводилося [ДАТО. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 2678. – Арк. 104].

Можливо, такий застій адвентизму в Західних областях України пов'язаний не тільки із тиском на громади АСД державної атеїстичної влади, але й із надмірною лояльністю до тієї влади у ці роки центрального всесоюзного керівництва та з хворобою і смертю у березні 1952 р. голови ВРАСД Григорія Григор'єва, котрий очолював ВРАСД у 1934-1952 р.р.

1952 рік, був роком становлення нового голови ВРАСД, Павла Мацанова, котрого обрали на цю посаду на наступний день після похорону Г. Григор'єва на засіданні розширеної Ради. Тоді ж Василь Яковенко переїхав із Києва у Москву як пастир московської громади, а на його місце старшим проповідником АСД в Україні було обрано Федора Мельника [Парасей А., Жукалюк Н. Бедная, бросаемая бурей. – К., 1997. – С. 55]. Такі кадрові зміни відволікали центральне керівництво ВРАСД від активізації життєдіяльності громад на місцях.

Якщо у 1947 р. у Західних областях України легально діяли 137 громад ВРЄХБ із чисельністю 7157 віруючих, то наприкінці 1953 р., через тотальний атеїстичний тиск державної влади, кількість громад ВРЄХБ і чисельність віруючих у них зменшилася і становила відповідно 94 громади і 5238 віруючих. Ця різниця зменшення прямо-пропорційно поповнювала та збільшувала кількість нелегальних громад ХВС і віруючих у них, котрих налічувалося понад 2 тисячі у 73 громадах.

Подібною була ситуація із легальними громадами АСД, котрих у Західних областях України у 1943 р. було 10 із чисельністю 475 віруючих. Але 5 із цих громад (на Станіславщині) хоча й діяли легально, але реєстрації не мали. Натомість наприкінці 1953 р. під тиском влади кількість громад зменшилася на одну, а загальна чисельність віруючих у 9 діючих легально громадах становила 395 віруючих. З цього випливає, що формувалася сітка нелегальних громад адвентистів.

Таким чином, державна влада, маючи під контролем легальні і лояльні до неї громади пізнього протестантизму, зменшувала їхню чисельність, поповнюючи водночас і розширюючи нелегальні громади, над котрими контролю у неї не було. То ж влада створювала сама собі додаткові проблеми у боротьбі із цим християнським напрямком.